

ZAKŁAD SŁUŻBY PREWENCYJNEJ

176

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

Radosław Nienałtowski

ORGANIZACJA I ZASADY FUNKCJONOWANIA
PRZYJAZNEGO POKOJU PRZESŁUCHAŃ DZIECI

CENTRUM SZKOLENIA POLICJI

Legionowo 2018

Autor zdjęć: Radosław Nienałtowski

Korekta, skład i druk:
Wydział Wydawnictw i Poligrafii
Centrum Szkolenia Policji w Legionowie

Nakład 45 egz.

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział I. Przepisy regulujące utworzenie Przyjaznych Pokojów Przesłuchań Dzieci	7
Rozdział II. Standardy, które powinien spełniać Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci	9
Rozdział III. Wytyczne Ministerstwa Sprawiedliwości w sprawie warunków, jakim powinny podlegać pomieszczenia służące do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków	11
Rozdział IV. Certyfikacja miejsc przesłuchań dzieci	17
Bibliografia	18

Niniejsza publikacja ma na celu przede wszystkim wyjaśnienie zasad funkcjonowania i organizacji Przyjaznego Pokoju Przesłuchań Dzieci, niekiedy mylnie nazywanego przez policjantów i ich przełożonych niebieskim pokojem przesłuchań. Kierowana jest ona do policjantów realizujących kursy specjalistyczne z zakresu taktycznych aspektów zwalczania przestępczości nieletnich oraz inne przedsięwzięcia dydaktyczne obejmujące tematykę przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz działań podejmowanych na rzecz małoletnich.

Rozdział I

Przepisy regulujące utworzenie Przyjaznych Pokojów Przesłuchań Dzieci

Na podstawie doświadczeń zawodowych można stwierdzić, że praktycznie każdy z policjantów wykonujących czynności dochodzeniowo-śledcze, a zwłaszcza policjantów z ogniw ds. nieletnich i patologii, wykonywał czynności z osobą małoletniego świadka. Czynności takie mają zazwyczaj miejsce, gdy dobro dziecka, jego rodziny, znajomych albo innych osób zostało naruszone. Wtedy to małoletni zostaje wciągnięty w wir procedury prawnokarnej zmierzającej do wykrycia i ukarania sprawcy czynu zabronionego. Wówczas dziecko, a raczej wiedza, którą ono dysponuje, staje się bardzo ważnym elementem takiego procesu.

Policjanci wykonujący czynności obejmujące nieletnich uważają, że nie należy do łatwych czynności dotarcie do takiego małoletniego świadka, do jego swobodnej wypowiedzi na temat interesującego Policję zdarzenia. Niejednokrotnie dziecko, będąc przesłuchiwane, nie rozumie sytuacji, w jakiej się znalazło. Jego sytuacja jest bardzo trudna. Boi się nieznanego, boi się konsekwencji, często musi opowiadać i przywoływać traumatyczne przeżycia i doświadczenia, o których niekiedy chciałoby jak najszybciej zapomnieć. Opowiadając o wydarzeniach, obawia się obwiniania osób najbliższych, czuje się winne zaistniałych zdarzeń, w jakich się znalazło. Do niedawna zdarzały się długotrwałe, wielokrotne przesłuchania, procedury ciągnące się przez kilka lat, brak jakiegokolwiek pomocy i wsparcia, brak profesjonalizmu osób przesłuchujących, a złe regulacje prawne skutkowały wtórną wiktymizacją dziecka.

Jeszcze 15–20 lat temu tylko nieliczni dostrzegali problem w przesłuchaniu małoletniego świadka. Taki świadek traktowany był przez organa ścigania instrumentalnie, jak dorosły. Przełom lat 80. i 90. ubiegłego wieku zapoczątkował zmianę praktyki w przesłuchiwanie małoletnich świadków. Znaczący wpływ na to miały zmiany społeczne i ujawniania coraz większej liczby przypadków przemocy fizycznej wobec dzieci oraz ich wykorzystywania lub molestowania seksualnego. Wówczas stwierdzane obrażenia ciała, doznane urazy oraz zachodząca konieczność uzyskania środka dowodowego w postaci przesłuchania małoletniego świadka, często pokrzywdzonego, zaczęły wymuszać na organach procesowych inne podejścia do tego tematu. Bardzo często przesłuchanie dziecka wobec braku innych wiarygodnych informacji stawało się jedyną drogą dla wymiaru sprawiedliwości, by się dowiedzieć, co się zdarzyło. Zaczęto dostrzegać potrzebę i konieczność zapewnienia małoletnim świadkom odpowiednich warunków przesłuchań.

W celu uzyskania wartościowego, pełnego materiału dowodowego z zeznań dziecka zaczęto dostrzegać problem specyfiki przesłuchania dzieci w roli świadków, a co za tym idzie – konieczność dostosowania warunków samej czynności przesłuchania, dostosowania odpowiednich technik, udzielenia wsparcia psychologicznego, umiejętnego profesjonalnego zadawania pytań przez prowadzącego przesłuchanie. Dodatkowo całe przesłuchanie zaczęto rejestrować za pomocą sprzętu audio-wideo, co miało na celu obserwację zachowania dzieci podczas odpowiedzi na zadawane, niekiedy bardzo trudne, pytania.

W Polsce sytuacja prawna i faktyczna dzieci uczestniczących w procedurach prawnych w ciągu ostatnich kilkunastu lat uległa istotnym zmianom. Rozpoczęto stosowanie systemu prawnego zgodnego ze standardami europejskimi i międzynarodowymi¹. W 2003 r. zmieniły się regulacje prawne. Wprowadzono zmiany ochrony trybu przesłuchiwania dzieci (jednorazowe przesłuchanie w obecności biegłego psychologa), którego zakres rozszerzał się w kolejnych latach (art. 185a i 185b kpk). Zmieniły się warunki przesłuchiwania dzieci. Coraz częściej nie jest to już obdrapany pokój komisariatu czy sala sądowa, lecz przyjazny pokój przesłuchań. Obecnie zmienione przepisy, konkretnie ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, wymuszają przesłuchania w tych pomieszczeniach.

Art. 185c. § 1. W sprawach o przestępstwa określone w art. 197–199 Kodeksu karnego zawiadomienie o przestępstwie, jeżeli składa je pokrzywdzony, powinno ograniczyć się do wskazania najważniejszych faktów i dowodów.

§ 2. Przesłuchanie pokrzywdzonego w charakterze świadka przeprowadza sąd na posiedzeniu, w którym mają prawo wziąć udział prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego. Na rozprawie głównej odtwarza się sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania oraz odczytuje się protokół przesłuchania.

§ 3. Jeżeli zajdzie konieczność ponownego przesłuchania pokrzywdzonego w charakterze świadka, na jego wniosek przesłuchanie przeprowadza się w sposób wskazany w art. 177 § 1a, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania pokrzywdzonego lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny.

§ 4. Jeżeli przesłuchanie odbywa się z udziałem biegłego psychologa, należy zapewnić, na wniosek pokrzywdzonego, aby był on osobą tej samej płci co pokrzywdzony, chyba że będzie to utrudniać postępowanie.

Art. 185d. § 1. Przesłuchania w trybie określonym w art. 185a–185c przeprowadza się w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach w siedzibie sądu lub poza jego siedzibą.

§ 2. Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, sposób przygotowania przesłuchania w trybie, o którym mowa w § 1, oraz warunki, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia przeznaczone do przeprowadzania takich przesłuchań, w tym ich wyposażenie techniczne, mając na względzie konieczność zapewnienia swobody wypowiedzi i poczucia bezpieczeństwa osób przesłuchiwanym².

Od 2007 r. Fundacja Dzieci Niczyje, która jako jedna z pierwszych zaczęła dostrzegać problem z przesłuchaniem małoletnich, i Ministerstwo Sprawiedliwości przyznają certyfikaty Przyjaznego Pokoju Przesłuchań Dzieci miejscom spełniającym standardy przyjazne dla dziecka i korzystne dla wymiaru sprawiedliwości.

¹ M.in. Zalecenia Komitetu Ministrów z dnia 28 czerwca 1985 r. Nr R (85) w sprawie pozycji ofiar w procesie karnym, Zalecenia Komitetu Ministrów z dnia 17 września 1987 r. Nr R (87)21 w sprawie zapobiegania wiktyimizacji i pomocy dla ofiar przestępstw, Zalecenia Komitetu Ministrów przyjęte 14 czerwca 2006 r., Rec(2006)8 w sprawie wsparcia dla ofiar przestępstw – <http://www.coe.int>; Decyzja ramowa Rady z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym (2001/220/WSiSW, DZ. Urz. L 82/1 z dnia 22 marca 2001 r.)

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2018 r. poz. 1987).

Rozdział II

Standardy miejsca przesłuchiwania dzieci, które powinien spełniać Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci

Głównym celem popularyzowania standardów pokoi przesłuchań dzieci jest zapewnienie dzieciom – ofiarom wykorzystywania i przemocy – przyjaznych warunków przesłuchania, które pozwolą na zminimalizowanie stresu dziecka oraz zgromadzenie wiarygodnego materiału dowodowego. Podstawowym warunkami, które muszą spełnić instytucje i placówki, by prowadzone przez nie pokoje przesłuchań uznane były za Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci, to odpowiednie, przyjazne dziecku pomieszczenie dostosowane do potrzeb wymiaru sprawiedliwości oraz zapewnienie dziecku i jego opiekunom wsparcia, a także informacji o pomocy psychologicznej, medycznej i prawnej. Pomieszczenie takie musi spełniać następujące warunki:

1. Zdolności organizacyjne: pokój przesłuchań dzieci prowadzony jest przez jednostkę posiadającą osobowość prawną, która zapewnia jego administrowanie.
2. Pomieszczenie przyjazne dziecku: jednostka ta dysponuje wygodnym, zapewniającym poczucie prywatności, wyposażonym zgodnie z potrzebami dziecka lokalem, w celu zapewnienia dzieciom fizycznego i psychicznego bezpieczeństwa w czasie przesłuchania.
3. W szczególności lokal ten powinien zapewnić:
 - a) prowadzenie przesłuchania dziecka wyłącznie przez sędziego z udziałem psychologa, przy jednoczesnej możliwości uczestniczenia w przesłuchaniu innych osób (prokurator, adwokat oskarżonego, oskarżyciel posiłkowy i in.), przebywających w odrębnym pomieszczeniu; możliwość tę zapewnia lustro weneckie pomiędzy pomieszczeniami i/lub bezpośrednia transmisja przebiegu przesłuchania oraz system komunikacji pomiędzy pokojami;
 - b) możliwość oczekiwania dziecka na przesłuchanie w przyjaznym miejscu, do którego nie ma wstępu oskarżony; poczekalnia wyposażona jest w sposób zapewniający dziecku możliwość aktywnego spędzenia czasu oczekiwania (zabawki, książeczki, czasopisma, kredki itp.); nie ma w niej natomiast materiałów edukacyjnych i informacyjnych na temat przemocy i wykorzystywania seksualnego;
 - c) dziecku wolność od nadmiernego stresu; poprzez wyciszenie drzwi pomiędzy pokojem przesłuchań a innym/i pomieszczeniem/ami; pokój przesłuchań:
 - utrzymany jest w jasnej, stonowanej kolorystyce;
 - umeblowany jest w sposób zapewniający komfortowe przebywanie w nim młodszym i starszym dzieciom lub osobom dorosłym (stoliki i krzesła w dwóch rozmiarach, miękka wykładzina);
 - wyposażony jest w materiały i sprzęty pomocne w uzyskiwaniu informacji od dziecka (kredki, papier, lalki, pacynki i in.);
 - d) przesłuchanie dla potrzeb wymiaru sprawiedliwości: w pomieszczeniu możliwa jest rejestracja przesłuchania, dzięki której jego przebieg może być odtworzony na rozprawie głównej; zapewniona jest również możliwość komunikowania się osób uczestniczących

w przesłuchaniu (prokurator, adwokat oskarżonego) z sędzią i psychologiem w celu przekazywania im pytań, które mają zostać zadane dziecku; w celu zagwarantowania realizacji ww. potrzeb wymiaru sprawiedliwości pokój przesłuchań powinien być wyposażony w:

- kamerę/y rejestrującą/e przesłuchanie (cały pokój + zachowania i reakcje dziecka);
- mikrofon/y rejestrujący/e dźwięk;
- sprzęt umożliwiający rejestrację audio-wideo przebiegu przesłuchania na dwóch nośnikach (dwie kasety VHS; kasetą + DVD);
- mikrofon w pokoju sąsiadującym z pokojem, gdzie przesłuchiwane jest dziecko;
- słuchawki dla sędziego i psychologa³.

³ Broszura wydawnicza Fundacji Dzieci Niczyje – *Jak zorganizować i wyposażyć Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci?*

Rozdział III

Wytyczne Ministerstwa Sprawiedliwości w sprawie warunków, jakim powinny podlegać pomieszczenia służące do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków

Wytyczne określają warunki, jakim powinny podlegać pomieszczenia służące do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków, zapewniające fizyczne i psychiczne bezpieczeństwo w czasie przesłuchania.

1. Pomieszczenie przeznaczone do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków, zwane dalej „przyjaznym pokojem przesłuchań”, może znajdować się w siedzibie sądu, prokuratury, Policji, instytucji państwowej lub samorządowej albo podmiotu, do którego zadań należy pomoc małoletnim lub ofiarom przestępstwa zgwałcenia. W przypadku gdy żaden podmiot wskazany powyżej nie posiada na obszarze właściwości sądu pokoju przesłuchań spełniającego warunki określone w rozporządzeniu lub pokój taki nie jest dostępny, przesłuchanie można przeprowadzić w pokoju przesłuchań spełniającym te warunki, udostępnionym przez inny podmiot.
2. W skład pomieszczeń pokoju przesłuchań powinny wchodzić:
 - a) pokój,
 - b) poczekalnia,
 - c) pokój techniczny.
3. Jeżeli ze względów technicznych nie jest możliwe wydzielenie pomieszczeń przedpokoju/poczekalni i toalety/łazienki, o których mowa w pkt 2, dopuszcza się ich lokalizację poza pomieszczeniem, lecz w tym samym budynku.
4. Jeśli pokój przesłuchań znajduje się w budynku Policji, prokuratury czy sądu, powinien mieć odrębne bezkolizyjne wejście.
5. Pokój przesłuchań powinien spełniać następujące minimalne warunki:
 - a) pokój bezpośredniej rozmowy wyposażony w meble dostosowane do wieku świadka (od 5 do 18 lat).
 - b) pokój bezpośredniej rozmowy wyposażony w środki techniczne umożliwiające bezpośredni kontakt osób biorących udział w przesłuchaniu z osobami obserwującymi przesłuchanie w pokoju technicznym;
 - c) pokój bezpośredniej rozmowy połączony z pokojem technicznym „lustrem weneckim” lub urządzeniami technicznymi umożliwiającymi obserwację pokoju na ekranie telewizora, monitora itp.;
 - d) pokój bezpośredniej rozmowy wyposażony w co najmniej dwa urządzenia mechaniczne i elektroniczne typu analogowego lub cyfrowego służące do utrwalania obrazu umożliwiające ogólny ogląd pokoju i mimiki twarzy świadka;

Fot. 1. Przykładowo wyposażony przyjazny pokój przesłuchań.

Fot. 2. Przykładowo wyposażony przyjazny pokój przesłuchań.

Fot. 3. Dwa wejścia, niezależne od siebie, do pomieszczeń przyjaznego pokoju przesłuchań.

Fot. 4. Przykładowe pomieszczenie umożliwiające uczestnikom ogląd pokoju przesłuchań.

Uwaga! Kamera umożliwiająca zbliżenia powinna być umieszczona na tyle nisko, by rejestrować opuszczoną twarz.

- e) pokój bezpośredniej rozmowy wyposażony w co najmniej dwa urządzenia mechaniczne i elektroniczne typu analogowego lub cyfrowego utrwalające dźwięk;

Uwaga! W razie awarii sprzętu dokonującego rejestracji obrazu i dźwięku, gwarancją niepowtórzenia przesłuchania może być nagranie głosowe z magnetofonu czy dyktafonu.

- f) izolacja akustyczna pokoju bezpośredniej rozmowy, gwarantująca dobrą jakość nagrania przesłuchania;
 - g) pokój bezpośredniej rozmowy wyposażony w materiały i sprzęty pomocne w uzyskiwaniu informacji od świadka, a w szczególności papier, środki pisarskie, lalki i inne;
 - h) pokój techniczny wyposażony w środki techniczne umożliwiające bezpośredni kontakt osób obserwujących przebieg przesłuchania z osobami biorącymi w nim udział;
 - i) pokój techniczny wyposażony w jeden system nagrania i odtworzenia nagrania umożliwiający odczytanie zapisu na sali rozpraw⁴.
6. Sposób przechowywania, odtwarzania i kopiowania zapisów został uwzględniony w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 czerwca 2003 r. w sprawie rodzaju urządzeń i środków technicznych służących do utrwalania obrazu lub dźwięku dla celów procesowych oraz sposobów ich przechowywania, odtwarzania i kopiowania zapisów.
7. Świadcowi bądź jego opiekunowi powinno być zapewnione doręczenie informacji zawierającej ofertę pomocy świadczonej ofiarom przestępstw⁵.

Powyższe wyposażenie przyjaznego pokoju przesłuchań obowiązuje wobec małoletnich świadków i pokrzywdzonych w wieku do 15. roku życia, którzy zostali dotknięci przestępstwami z użyciem przemocy, groźby karalnej lub określonymi w rozdziałach XXIII (przestępstwa przeciwko wolności), art. 189–193; XXV (przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności), art. 197–204; XXVI (przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece), art. 206–211a – Kodeksu karnego⁶. W szczególnych okolicznościach przesłuchanie małoletnich, którzy ukończyli 15 lat, może odbywać się także w tychże przyjaznych pokojach przesłuchań⁷.

Obecnie Fundacja Dzieci Niczyje postuluje konieczność podjęcia kolejnych kroków na drodze ochrony „małych świadków”. W szczególności są to również kwestie dotyczące ochrony dzieci podczas czynności przesłuchiwania. Poniżej wymieniono niektóre z nich:

- Przesłuchania dzieci powinny odbywać się obligatoryjnie w przyjaznych pokojach. Aktualnie w takich warunkach odbywa się jedynie 36% przesłuchań. Postulat FDN już doprowadził do uchwalenia przez nadzwyczajną komisję kodyfikacyjną zmian zapewniających przyjazne warunki przesłuchania dziecka. To pierwszy sukces, ale czekamy na kolejne decyzje legislacyjne.
- Ochronny tryb przesłuchiwania (art. 185a i 185b kpk) dotyczy wyłącznie dzieci do 15. roku życia pokrzywdzonych przestępstwami przeciwko rodzinie i opiece oraz przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Powinien zostać rozszerzony na dzieci do 18. roku życia pokrzywdzonych również innymi typami przestępstw.
- Zapis obrazu i dźwięku w czasie przesłuchania dziecka nie jest teraz obligatoryjny. W efekcie w blisko 60% przypadków nie jest utrwalane, co może generować i generuje wnioski oskarżonych o ponowne przesłuchanie dziecka. Obligatoryjność rejestracji przesłuchań to ważny postulat.

⁴ Rozporządzenie Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania prowadzonego w trybie określonym w art. 185a – 185c Kodeksu postępowania karnego.

⁵ ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy.../download,2061,1.html.

⁶ Art. 185a § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2018 r. poz. 1937).

⁷ Art. 185a § 4 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

- Postuluje się również, by podejrzany lub oskarżony zawsze miał obrońcę w czasie pierwszego przesłuchania. W przeciwnym razie może domagać się ponownego przesłuchania dziecka.

Bardzo ważnym i wciąż niedocenianym problemem jest ochrona małoletnich świadków w postępowaniach innych niż karne. Dziecko – ofiara przestępstwa – wciąż nie jest wystarczająco chronione, stąd powyższe postulaty. Ale dziecko – ofiara przemocy czy wykorzystywania seksualnego – nie jest chronione wcale, gdy skrzywdził je nieletni sprawca (sprawa nie toczy się wtedy w trybie karnym) lub gdy skrzywdził je nauczyciel lub opiekun i toczy się postępowanie dyscyplinarne w tej sprawie. Choć trauma przeżycia dziecka są podobne, w takich przypadkach może być wielokrotnie przesłuchiwanie, kontaktuje się ze sprawcą, nad jego przesłuchaniem nie czuwa biegły psycholog. Nikt dziś nie zajmuje się dostosowaniem prawa do ochrony dzieci w takich sytuacjach.

Fot. 5. Przykładowe urządzenia służące do komunikowania się przesłuchującego z osobami obecnymi przy przesłuchaniu.

Fot. 6. Przykładowe urządzenia rejestrujące obraz i dźwięk w trakcie przesłuchania.

Fot. 7. Kamery w rogu ścian monitorujące mimikę twarzy.

Fot. 8. Przykładowe urządzenia nadawczo-odbiorcze umożliwiające bezpośredni kontakt osób obserwujących z osobami przesłuchującymi.

Rozdział IV

Certyfikacja miejsc przesłuchań dzieci

Od 2008 r. Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Fundacja Dzieci Niczyje wspólnie prowadzą procedurę certyfikacji miejsc przesłuchania dzieci. Procedura certyfikacji polega na:

- 1) nadesłaniu zgłoszenia dostępnego na stronie www.dzieckoswiadek.fdn.pl pocztą na adres fundacji lub e-mailem;
- 2) wizytacji zgłoszenia miejsca przesłuchania przez dwóch certyfikatorów (sędziego lub prokuratora oraz psychologa lub pedagoga);
- 3) analizie informacji zebranych przez certyfikatorów;
- 4) przyznaniu certyfikatu Przyjaznego Pokoju Przesłuchań Dzieci (ewentualnie wraz z rekomendacjami drobnych zmian) lub wskazaniu uchybień i rozbieżności, które nie pozwoliły na jego przyznanie⁸.

Po spełnieniu tychże wymogów otrzymuje się certyfikat.

⁸ Broszura wydawnicza Fundacji Dzieci Niczyje – *Jak zorganizować i wyposażać Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci?*

Bibliografia

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2018 r. poz. 1600).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2018 r. poz. 1987).

Rozporządzenie Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania prowadzonego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego (Dz. U. z 2013 r. poz. 1642).

Jak zorganizować i wyposażyć Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci? – Broszura wydawnicza Fundacji Dzieci Niczyje.

www.pogotowieopiekuncze.gda.pl/images/ppp.pdf.

ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy.../download,2061,1.html.